

Вечір проти Івана Купала (скорочено)

Микола Гоголь

Років сто чи більше тому було поблизу Диканьки одне село, навіть не село, а лише найбільшій хутір. І з'являвся там один чоловік, а точніше — диявол у людській подобі. Чого приходив — невідомо. Гуляв, пиячив, а потім раптом зникав. А коли знову приходив, то збирав козаків, пригощав горілкою, дівчатам дарунки підносив. А знався той чоловік Басаврюк. І очі в нього були такі страшенні, що ніхто не міг всупереч йому йти, бо боялися.

Якось отець Афанасій, ієрей церкви, вирішив покарати Басаврюка, який навіть у Великодню Неділю не ходив до церкви. Та де там! Насилу ієрей ноги уніс. Все, що зміг зробити — повідомити, що усіх, хто буде знатися з Басаврюком, буде вважати за католиків.

І був у селі парубок — Петро Безродний. Працював у козака Коржа. І покохав він хазяйську дочку, Пидорку. Коли ж господар побачив їх удвох, то вигнав Петра, а дочку зібрався видати за багатого ляха. Та дівчина не хотіла цього шлюбу, тому послала до коханого свого малого братика Івася, щоб про все розказав. А Петро, почувши новину, пішов у шинок — горе своє заливати. Та горілка не брала його. І тут саме нагодився Басаврюк і запропонував допомогу. А парубок погодився, сказавши, що все віддасть, аби тільки було в нього щастя з коханою дівчиною. Басаврюк виклав свої умови: у ніч на Івана Купала Петро мав прийти до Ведмежого яру, зірвавши перед тим квітку папороті, що квітне саме у цю ніч.

Тож побіг уночі хлопець до лісу. Знайшов квітку, зірвав її. І тут з'явився Басаврюк. "Очі нерухомо втуплені в щось, видне тільки йому самому; рот наполовину роззявлений, і ані слова. Навколо не шелесне. Ух, страшно!.. Та от почувся свист, від якого похолело в Петра всередині, і здалося йому, неначе трава зашуміла, квіти почали між собою розмовляти голосом тоненьким, мов срібні дзвіночки; дерева загриміли сипучою лайкою... Обличчя Басаврюкове раптом ожило; очі блиснули. "Насилу повернулася, яга", — буркнув він крізь зуби. "Дивися, Петре, стане перед тобою зараз красуня: роби все, що скаже, а то пропадеш навіки!" Тут розвів він сучкуватою палицею кущ тернику, і перед ними з'явилася хатка, як кажуть, на курячих лапках. Басаврюк ударив кулаком, і стіна захиталася. Великий чорний собака вибіг назустріч і, виючи, обернувшись на кішку, кинувся у вічі їм. "Не лютуй, не лютуй, стара чортихо!" промовив Басаврюк, додавши таке слівце, що добрий чоловік і вуха б заткнув. Зирк, замість кішки, баба з обличчям зморщеним, як печене яблуко, вся зігнута в дугу; ніс з підборіддям мов щипці, якими лущать горіхи. "Славна красуня!" подумав Петро, і мурашки побігли по спині у нього. Відьма вихопила в нього квітку з рук, нахилилася і щось довго шепотіла над нею, сприскуючи якоюсь водою. Іскри посипалися у неї з

рота; піна з'явилася на губах. "Кидай!" сказала вона, віддаючи квітку йому. Петро підкинув, і, що за чудо? квітка не впала прямо, але довго здавалася вогняною кулькою посеред темряви і, неначе човен, плавала у повітрі; нарешті, потихеньку почала спускатися нижче і впала так далеко, що ледве помітна була зірочка, не більша за макове зернятко. "Тут!" глухо захрипіла баба; а Басаврюк, подаючи йому заступ, промовив: "Копай тут, Петре. Тут побачиш ти стільки золота, скільки ані тобі, ані Коржеві й не снилося".

Петро став копати, де вказала відьма. Та коли викопав скриню зі скарбом, стара сказала, що треба цей скарб скропити кров'ю. Потім підвела малого Івася. Петро хотів був кинутися на відьму, та Басаврюк нагадав йому про його обіцянку. Тут очі в Петра запалали, "розум помутився... як божевільний, ухопився він за ніж, і безневинна кров бризнула йому межі очі..." А потім побіг він, і, убігши в хату, кинувся на ліжко й заснув мертвецьким сном. Проспав він два дні і дві ночі, а коли прокинувся, побачив біля себе два мішки із золотом.

Побачив Корж мішки, та визнав Петра за зятя, сказавши, що завжди любив хлопця, немов рідного сина. Ось вже і весілля зіграли. А про Івася сказали — що його цигани вкрали. Почали жити Петро з Пидоркою, і всього у них було вдосталь. Та люди, проходячи повз хату, казали, що від чорта добра не буде. Адже звідки ще, як не від лукавого, так раптово з'явилося в Петра багатство? До того ж і Басаврюк у той же день кудись зник. І правду казали люди. Бо не пройшло й місяця, як змінився Петро. Став сумувати, дичавіти, щось намагався згадати. Але згадувались шинок, горілка, те, як хтось підійшов і штовхнув у плече... А далі — нічого не пам'ятав... А інколи така лють на нього находила — дружині страшно ставало. Починав бігати по хаті, кусати себе за лікті, поки не падав у забутті.

Пидорка всі очі проплакала, пішла навіть до знахарки у Ведмежий яр. Та коли прийшла до них знахарка, Петро з диким реготом схопив сокиру і кинув у бабу. Та зникла, зате з'явився привид Івася. "Івасю!" закричала Пидорка і кинулася до нього; та привид увесь, з ніг до голови, вкрився кров'ю і освітив усю хату червоним світлом... А Петро зачинив двері — і залишився один посеред хати. Зібрались люди, висадили двері. Але, коли ввійшли, то не побачили нічого, окрім купки попелу на тому місці, де був Петро. А у мішках, де було золото — лише черепки побиті.

Пидорка після цієї події дала обітницю йти на прощу. Зібрала все майно, і пішла — куди, ніхто не знає. А в селі знову почав з'являтися Басаврюк, він показувався то в печеному барані, то в чарці, то в діжі, лякаючи людей.

Коментар

У фантастичних повістях М. Гоголя широко представлено українські легенди та вірування. Тут і відьми, і чорти, і магічна квітка папороті... В повісті "Вечір проти Івана Купала" фантастичне набуває навіть зловісного характеру. Фантастичні образи тут виражають ворожі й згубні для людини сили, що існують у житті, перш за все — владу золота. Парубка Петра — головного героя повісті — згубила не магія, як це здається на перший погляд, а прагнення до швидкого збагачення. Насправді у фантастичній повісті

Гоголя перед очами читача розгортається історія не торжества, а покарання зла і таким чином утверджується остаточна перемога добра й справедливості. У такий спосіб письменник утверджує закони народної моралі; переконує, що на статку, отриманім нечесним, злочинним шляхом, щастя не збудуєш і що неможна втрачати душу, прагнучи здобути бажане.